

**“INGLIZ VA NEMIS TILLARINING FONETIK
EVOLYUTSIYASI: YUQORI NEMIS UNDOSH
SURILISHI VA GRIMM QONUNINING QIYOSIY-
TARIXIY TAHLILI”**

O‘zbekiston Milliy universiteti

“Xorijiy filologiya” fakulteti

Filologiya va tillarni o‘qitish: ingliz tili yo‘nalishi
2-kurs talabasi **Tuychiyeva Dilso‘z Sodiqjon qizi**

Email address: dilsoz07@icloud.com telefon raqam:
+998 703181902

Annotatsiya: Ushbu maqolada Hind-yevropa tillari oilasining G'arbiy German guruhiga mansub bo'lgan ingliz va nemis tillarining fonetik evolyutsiyasi va ularning tarixiy-qiyosiy tahlili olib boriladi. Tadqiqotda umumiy prototil hisoblangan Ibtidoiy German tilidan shakllangan bu ikki tilning fonetik jihatdan ajralishiga sabab bo'lgan asosiy qonuniyatlar: Yakob Grimm tomonidan kashf etilgan Birinchi undoshlar surilishi hamda janubiy nemis shevalarida sodir bo'lgan Yuqori nemis undoshlar surilishi atroflicha tahlil qilingan. Maqolada ingliz hamda nemis tillaridagi “p” tovushining “pf” yoki “f” ga, “t” tovushining “z” yoki “ss” ga, shuningdek “k” tovushining “ch” ga o'zgarishi kabi mutatsiyalarning amaliy misollari ilmiy va dalillarga boy faktlar bilan ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari ikki til o'rtasidagi leksik va fonetik o'xshashliklarni anglash va ularni o'qitish metodikasini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar; G'arbiy german tillari, fonetik evolyutsiya, Grimm qonuni, Yuqori nemis undoshlar surilishi, Ibtidoiy German tili, undoshlar mutatsiyasi, qiyosiy tilshunoslik.

Özet: Bu makalede, Hint-Avrupa dil ailesinin Batı Cermen koluna ait olan İngilizce ve Almancanın fonetik evrimi ile bu dillerin tarihsel-karşılaştırmalı analizi ele alınmaktadır. Çalışmada, ortak bir atasal dil olan İlk Cermenceden türeyen bu iki dilin fonetik açıdan ayrılmasına neden olan temel yasalar incelenmiştir: Jacob Grimm tarafından keşfedilen Birinci Ünsüz Kayması ile Güney Alman

diyalektlerinde meydana gelen Yüksek Almanca Ünsüz Kayması ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Makalede, İngilizce ve Almancadaki p sesinin pf veya f sesine, t sesinin z veya ss sesine, ayrıca k sesinin ch sesine dönüşmesi gibi mutasyonların somut örnekleri bilimsel kanıtlarla sunulmuştur. Araştırmanın sonuçları, her iki dil arasındaki sözlüksel ve fonetik benzerliklerin anlaşılmasında ve Cermen dilleri öğretim metodolojisinin geliştirilmesinde büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batı Cermen dilleri, fonetik evrim, Grimm Yasası, Yüksek Almanca Ünsüz Kayması, İlk Cermence, ünsüz mutasyonu, karşılaştırmalı dilbilim.

Annotation: This article provides a comparative-historical analysis of the phonetic evolution of English and German, both belonging to the West Germanic branch of the Indo-European language family. The research explores the fundamental phonetic laws that led to the divergence of these languages from their common ancestor, Proto-Germanic: First Consonant Shift and the High German Consonant Shift. The paper presents concrete empirical examples of consonant mutations between English and German, such as p mutating into pf or f, t into z or ss, and k into ch. The findings contribute significantly to understanding the lexical and phonetic correspondences between the two languages and optimizing Germanic language pedagogy.

Keywords: West Germanic languages, phonetic evolution, Grimm's Law, High German Consonant Shift, Proto-Germanic, consonant mutation, comparative linguistics.

Kirish qism:

Hozirgi globallashuv davrida bir necha xorijiy tillarni o'rganish va tillararo genetik bog'liqliklarni ilmiy tadqiq etish tilshunoslikning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Hind-yevropa tillari oilasining G'arbiy German guruhiga mansub bo'lgan ingliz va nemis tillari umumiy ildiz hisoblangan Ibtidoiy German tilidan kelib chiqqan. Shunga qaramay, bugungi kunda ushbu ikki til talaffuzi va fonetik strukturasida sezilarli tafovutlar kuzatiladi. Tarixiy-tilshunoslik nuqtai nazaridan

ushbu farqlarning kelib chiqishi va fonetik o'zgarishlar qonuniyatlarini o'rganish nihoyatda dolzarbdir.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — ingliz va nemis tillarining bir-biridan ajralishiga sabab bo'lgan asosiy fonetik omillar: Birinchi undoshlar surilishi ya'ni Grimm qonuni va Ikkinchi Yuqori nemis undoshlar surilishining ilmiy hamda amaliy mohiyatini ochib berish, ularni aniq leksik-fonetik dalillar vositasida qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Maqolada ikkala tildagi undoshlar mutatsiyasi tizimli ravishda o'rganilib, ularning lingvistik evolyutsiyadagi o'rni ko'rsatib beriladi. Shuningdek, bu borada Yevropa va mahalliy germanist olimlar — Yakob Grimm, Rojer Lass, Albert Bo, Tomas Keybl, Jon Voterment hamda o'zbek tadqiqotchilari Klara Qosimova va Baxtiyor Yo'ldoshevlar tomonidan olib borilgan ilmiy ishlar tahlil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar sharhi:

Ingliz va nemis tillarining fonetik evolyutsiyasi va ularning qiyosiy-tarixiy tahlili bo'yicha dunyo va mahalliy tilshunoslikda qator salmoqli tadqiqotlar amalga oshirilgan.

1. Yakob Grimm o'zining "Nemis tili grammatikasi" nomli fundamental asarida german tillaridagi undoshlar almashinuvi qonuniyatini birinchi bo'lib tizimlashtirgan. Muallif Hind-yevropa prototilidagi portlovchi p, t, k undoshlarining Ibtidoiy German tiliga o'tishda sirg'aluvchi f, th, h undoshlariga aylanishini va bu qoida barcha german tillari, jumladan ingliz va nemis tillarining umumiy poydevori ekanligini isbotlab bergan.

2. Jon Voterment "Nemis tili tarixi" asarida nemis tilining shakllanish bosqichlarini yoritib, oltinchi va sakkizinchi asrlarda sodir bo'lgan Yuqori nemis undoshlar surilishi hodisasi nemis tilini boshqa G'arbiy German tillaridan, xususan ingliz va golland tillaridan uzil-kesil ajratib yuborganini ta'kidlaydi.

3. Rojer Lass "Qadimgi ingliz tili" nomli tadqiqotida ingliz tilining qadimgi davridagi fonetik tizimni tahlil qilib, ingliz tili ushbu Ikkinchi undoshlar surilishidan

holi qolgani sababli Ibtidoiy German tilining qadimgi undoshlar tizimini nemis tiliga nisbatan ko'proq saqlab qolganini ko'rsatadi.

4. Albert Bo va Tomas Keybl o'zlarining "Ingliz tili tarixi" asarida ingliz va nemis tillaridagi leksik parallelizmlarni ko'rib chiqishgan. Mualliflarning ta'kidlashicha, ikkala dildagi so'z ildizlarining bir xilligi ularning yaqin qarindoshligini ko'rsatsa, undoshlar mutatsiyasi ularning fonetik chegarasini belgilaydi.

5. Rolf Bergmann, Peter Pauli va Stefani Shtrikker "Nemis tilshunosligiga kirish" darsligida Yuqori nemis undoshlar surilishining geografik va dialektal tarqalishini o'rganishgan. Ularning fikricha, ushbu fonetik hodisa Janubiy va O'rta Germaniya shevalarida to'liq amalga oshgan va keyinchalik adabiy nemis tili uchun asos bo'lib xizmat qilgan.

6. Klara Qosimova va Baxtiyor Yo'ldoshev "Qiyosiy-chog'ishtirma tilshunoslik" nomli ilmiy qo'llanmasida o'zbek tilshunosligida qarindosh va qarindosh bo'lmagan tillarni qiyoslash metodologiyasini yoritishgan. Mualliflar german tillarining fonetik va leksik muvofiqligini qiyosiy-tarixiy metod orqali tahlil qilish xorijiy tillarni o'qitishda muhim metodik baza ekanligini uqtirishadi.

Tahlil va natijalar:

Tadqiqot va fonetik materiallar tahlili shuni ko'rsatadiki, ingliz va nemis tillarining fonetik evolyutsiyasi ikkita asosiy tarixiy bosqichni bosib o'tgan: 1. Birinchi undoshlar surilishi ya'ni Grimm qonuni Ushbu hodisa miloddan avvalgi birinchi ming yillikda sodir bo'lgan va barcha german tillarini boshqa Hind-yevropa tillaridan ajratgan. Ushbu bosqichda ingliz va nemis tillari hali bo'linmagan va umumiy Ibtidoiy German tilida so'zlashilgan. Misol uchun:

-Lotin va yunon tillaridagi pater so'zi Ibtidoiy German tilida fader shakliga o'tib, ingliz tilida father, nemis tilida esa Vater shaklini olgan.

-Lotin tilidagi tres so'zi Ibtidoiy German tilida thriiz shakliga o'tib, ingliz tilida three, nemis tilida esa drei shakliga kirgan.

-Lotin tilidagi centum ya'ni k tovushi bilan boshlanuvchi so'z Ibtidoiy German tilida hund shakliga o'tib, ingliz tilida hundred, nemis tilida esa hundert shaklida saqlangan.

2. Ikkinchi yoki Yuqori nemis undoshlar surilishi

Milodiy oltinchi va sakkizinchi asrlarda Janubiy hamda O'rta Germaniya hududida sodir bo'lgan ushbu fonetik jarayon nemis tilini ingliz tilidan ajratdi. Ingliz tili orol hududida joylashgani sababli bu o'zgarishga uchramadi va qadimgi p, t, k portlovchi undoshlarini saqlab qoldi. Nemis tilida esa ushbu undoshlar quyidagicha mutatsiyaga uchradi:

Birinchidan, p tovushining pf yoki f ga aylanishi mutatsiyasi:
-Ingliz tilidagi Apple so'zi nemis tilida Apfel shakliga o'zgargan.
-Ingliz tilidagi Ship so'zi nemis tilida Schiff shakliga kelgan.
-Ingliz tilidagi Pipe so'zi nemis tilida Pfeife shaklini olgan.

Ikkinchidan, t tovushining z ya'ni ts yoki ss ga aylanishi mutatsiyasi:
-Ingliz tilidagi Two so'zi nemis tilida Zwei shakliga o'zgargan.
-Ingliz tilidagi Water so'zi nemis tilida Wasser shakliga kelgan.
-Ingliz tilidagi Foot so'zi nemis tilida Fuss shaklini olgan.

Uchinchidan, k tovushining ch ga aylanishi mutatsiyasi:
-Ingliz tilidagi Make so'zi nemis tilida Machen shakliga o'zgargan.
-Ingliz tilidagi Book so'zi nemis tilida Buch shakliga kelgan.

Statistik va lingvistik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va nemis tillaridagi ushbu fonetik muvofiqlik tasodifiy emas, balki qat'iy tarixiy-qonuniy xarakterga ega. Ushbu qonuniyatlarni bilish so'zlarning etimologiyasini to'g'ri anglashga hamda xorijiy tillarni o'rganishda so'z boyligini tahliliy yo'l bilan tezkor oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, ingliz va nemis tillarining fonetik evolyutsiyasini tadqiq etish ularning umumiy ildizga ega ekanligini hamda genetik yaqinligini ilmiy

jihatdan to'liq isbotlaydi. Olib borilgan qiyosiy-tarixiy tahlil shuni ko'rsatdiki, Grimm qonuni ikki tilning umumiy german poydevorini yaratgan bo'lsa, Yuqori nemis undoshlar surilishi ularning mustaqil tillar sifatida shakllanishini belgilab bergan. Maqolani yozishdan ko'zlangan asosiy maqsad — ushbu fonetik qonuniyatlarni qiyosiy tilshunoslik prizmasi orqali ilmiy va amaliy dalillar bilan ochib berish edi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ikkala til o'rtasidagi tovush almashinuvlarini bilish shunchaki nazariy lingvistik bilim bo'lib qolmay, balki xorijiy tillarni o'qitish, tarjimashunoslik hamda ko'p tillilik muhitida o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini oshirishning ishonchli vositasidir.

Foydalanilgan asarlar:

1. Baugh, A. C., & Cable, T. (2013). A History of the English Language (6th ed.). Routledge.
2. Bergmann, R., Pauly, P., & Stricker, S. (2010). Einführung in die deutsche Sprachwissenschaft (5. Auflage). W. Finck.
3. Grimm, J. (1822). Deutsche Grammatik. Dieterichsche Buchhandlung.
4. Lass, R. (1994). Old English: A Historical Linguistic Companion. Cambridge University Press.
5. Qosimova, K., & Yo'ldoshev, B. (2018). Qiyosiy-chog'ishtirma tilshunoslik. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
6. Waterman, J. T. (1991). A History of the German Language. Waveland Press.